

УДК 332.1-025.27

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-155-165

Галина Самійленко

**КЛАСТЕРНІ СТРУКТУРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Галина Самоїленко

**КЛАСТЕРНЫЕ СТРУКТУРЫ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВНОСТЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ
РЕАЛИЗАЦИИ**

Galyna Samiilenko

**CLUSTER STRUCTURES OF UKRAINIAN REGIONS: THEORETICAL ASPECTS,
PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION**

Стаття присвячена вивченню теоретичних засад регіональних кластерних структур. З'ясовано різнобічність розуміння значення поняття «кластер» залежно від сфери досліджень. Досліджені підходи до трактування сутності категорії «кластер», виділено основні аспекти кластерних утворень. Представлена власна розробка класифікації кластерних об'єднань. Визначені переваги застосування кластерної моделі відносно функціонування та розвитку регіону загалом та щодо кожного учасника кластерної структури. Систематизовано практичний досвід реалізації кластерного підходу за регіонами України, виявлено основні труднощі та проблеми формування та подальшого розвитку вітчизняних кластерів та сформульовано їхні особливості.

Ключові слова: кластер; кластерні структури; кластерний підхід; регіональний розвиток; інтеграція; кластерні ініціативи.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 22.

Статья посвящена изучению теоретических основ региональных кластерных структур. Выяснено разносторонность понимания значения понятия «кластер» в зависимости от сферы научных исследований. Исследованы подходы к трактовке сущности категории «кластер», выделены основные аспекты кластерных образований. Представлена собственная разработка классификации кластерных объединений. Определены преимущества применения кластерной модели относительно функционирования и развития региона в целом и относительно каждого участника кластерной структуры. Систематизирован практический опыт реализации кластерного подхода по регионам Украины, выявлены основные трудности и проблемы формирования и дальнейшего развития отечественных кластеров и сформулированы их особенности.

Ключевые слова: кластер; кластерные структуры; кластерный подход; региональный развитие; интеграция; кластерные инициативы.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 22.

The article is devoted to the study of the theoretical foundations of regional cluster structures. The versatile understanding of the meaning of the concept «cluster» is determined, depending on the field of scientific research. The approaches to the interpretation of the essence of the category "cluster" are investigated, the main aspects of cluster formations are highlighted. Self-developed classification of cluster associations is presented. The perspective of application of the cluster model in relation to the functioning and development of the region as a whole and in relation to each participant in the cluster structure is outlined. The systematized practical experience of implementing the cluster approach in the regions of Ukraine, identified the main difficulties and problems of the formation and further development of domestic clusters and their peculiarities.

Keywords: cluster; cluster structures; cluster approach; regional development; integration; cluster initiatives.

Fig.: 1. Table: 4. References: 22.

JEL Classification: O018, R100

Постановка проблеми. Світові інтеграційні процеси потребують прискореного вирішення проблеми переходу України до постіндустріальної фази суспільного розвитку. У сучасних умовах економічні перетворення в Україні повинні узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, з її прогнозними оцінками. Україна має визначити і постійно уточнювати свою перспективу, місце і роль в інтеграційних процесах щодо інших держав та міжнародних організацій. Національна економіка потребує глибоких перетворень, зокрема в промисловості, сільському господарстві, галузях виробничої інфраструктури тощо, що дасть змогу підвищити економічну стійкість країни. За цих обставин з'являється нагальна потреба у формуванні інноваційної моделі розвитку. Усе це зумовлює необхідність створення нових ефективних інтеграційних структур – кластерів, а отже, теоретичні питання та практичних дії з реалізації кластерного підходу в регіонах України є дуже актуальними та потребують ґрунтовних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різнобічних аспектів кластеризації займалися такі закордонні та вітчизняні вчені, як О. Амоша, М. Бутко, М. Войнаренко, В. Геєць, А. Гойко, Б. Данилишин, М. Енрайт, В. Ільчук, М. Портер, С. Соколенко, Д. Сольтє, М. Сторпер, І. Толенадо, В. Федоренко, С. Шкарлет та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на значний внесок науковців та дослідників у вивчення зазначеного напрямку, у науковій думці не знайшли належного висвітлення проблеми, пов'язані з формуванням регіональної економічної системи на засадах кластеризації та розробкою теоретичних положень та практичних дій їх реалізації. З огляду на це виникає необхідність поглиблення досліджень теоретичних засад кластерної концепції, перешкод поширення реалізації кластерного підходу, перспективності та особливостей функціонування вітчизняних кластерних структур.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів регіональних кластерних процесів, визначення перспектив, проблем та особливостей вітчизняних кластерних структур.

Виклад основного матеріалу. Дослідження кластерних процесів в Україні є відносно новими та проводяться в останні роки. Вивчення їх теоретичних аспектів необхідно, на нашу думку, розпочати передусім із з'ясування та визначення змісту та сутності терміна «кластер». Поняття «кластер» походить від англійського cluster – кетяг, пучок та від латинського classis – розряд [1, с. 127]. Кластер передусім пов'язаний із поняттям класифікації безлічі об'єктів [2].

Значення терміна «кластер» залежить від сфери досліджень (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові сфери застосування та значення потяння «кластер»

Сфери наукових досліджень	Значення поняття «кластер»
Інформатика та інформаційні технології	група накопичувачів на магнітній стрічці відеоприладів чи терміналів із загальним контролем або групу секторів на магнітному диску, яка читається або записується як одне ціле; одиниця збереження даних, мінімальна одиниця інформації або група комп'ютерів, серверів; група однотипних, однакових або подібних об'єктів, зібраних разом
Астрономія	зіркові скупчення або групи зірок та галактик, що складають стійку систему внаслідок взаємного гравітаційного тяжіння
Математика	клас споріднених елементів статистичної сукупності
Хімія	одне з проміжних за розмірами станів речовини між атомом (молекулою, іоном) і твердим тілом (наночасткою)
Фізика	зокрема, атомні кластери: «молекули», що складаються з невеликої кількості атомів одного елемента, на основі яких створені кластерні матеріали, наприклад, напівпровідники, каталізатори, полімери тощо
Лінгвістика	група близьких мов або діалектів; послідовність, ланцюжок мовних елементів, якими можуть бути звуки (вокальний кластер) або частини мови (дієслівний кластер)
Біологія	в біології існує таке поняття, як «кластер генів» – розташовані на хромосомі родинні гени, які входять до складу одного мультигенного сімейства
Музика	це співзвуччя, акорд
Економіка	сконцентрована на деякій території група взаємопов'язаних компаній
Містобудування	територіальне утворення всередині мегаполісу, що представляє собою відносно автономну одиницю і забезпечує своїм жителям повний набір міських функцій

Джерело: розроблено автором на підставі [1; 2; 3; 4].

Серед розглянутих нами вище значень дефініції «кластер» та їх розуміння залежно від наукової сфери, у контексті цієї роботи нас буде цікавити зміст цього терміна в економіці. Вивчення наукових праць дало змогу розглянути різні погляди до розуміння поняття «кластер», результат якого представлений у табл. 2.

Таблиця 2

Підходи до дефініції «кластер»

Автор	Визначення	Джерело
М. Портер	сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язані з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торгових об'єднань) у певних галузях, які конкурують, але разом з тим і проводять спільну роботу	[5, с. 205-206]
М. П. Войнаренко	територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону	[6, с. 31, 34]
С. І. Соколенко	територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня	[7]
В. Чевганова, І. Брижань	одну з форм об'єднання схожих, пов'язаних між собою, взаємодовнюючих підприємств і організацій, що кооперуються з метою взаємної підтримки, координації, які в повсякденному житті впливають на такі поняття, як «соціальний капітал» і «довіра»	[8 с. 36]
В. Прайс	сплав підприємств та інституцій, які співпрацюють для того, щоб забезпечити підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який вони могли б отримати, працюючи окремо	[9, с. 10]
Г. А. Семенов, О. С. Богма	добровільне об'єднання вже діючих підприємств будь-яких галузей економіки, пов'язаних спільними цілями, яке може залучати до співпраці наукові установи, органи влади, суспільні організації та має спрямованість на виробництво взаємопов'язаних товарів та послуг, що доповнюють або зумовлюють один одного з метою підвищення прибутку та отримання синергетичного ефекту завдяки міжфірмовому розподілу праці та поглибленню спеціалізації при обов'язковій організації довготривалих відносин на плановій основі	[10, с. 20]
Лоурен Е. Янг	кластери фірм – це група компаній, розташованих поряд. В окремих випадках такі скупчення утворюють групи компаній, що належать до тієї самої галузі	[11, с. 7]

Отже, під терміном «кластер» в економіці в загальному сенсі треба розуміти групу близьких географічно розташованих та взаємопов'язаних компаній і організацій у певному виді економічної діяльності, що характеризуються спільністю напрямів дій і взаємодовненням одна одної [1, с. 127], а також групу компаній із суміжних галузей, що виробляють схожу або технологічно пов'язану продукцію і характеризуються наявністю інформаційного обміну між членами кластера, за рахунок чого підвищується конкурентоспроможність компаній на ринку [4, с. 200]. Тобто компанії кластера, конкуруючи між собою, а на рівні інтегрованого формування діють у форматі синергії.

Вищезазначене дає можливість виділити два суттєвих аспекти кластера. По-перше, кластер – це система зі зв'язками між складовими, а отже, підприємства, фірми, компанії, галузі тощо в кластерних структурах обов'язково повинні певним чином бути пов'язані між собою. При цьому можна виділити вертикальні (постачальники – покупці або покупці – продажі) та горизонтальні зв'язки (загальні клієнти, додаткові вироби та послуги, використання технологій тощо). Крім того, можна говорити про наявність інвестиційних, комерційних, коопераційних, комплементарних та соціальних відношень та зв'язків у межах кластерних структур. По-друге, кластер – це об'єднання підприємств на певній території. Таким чином, формуванню та примноженню переваг сприяє спільне місце розташування взаємопов'язаних підприємств, наприклад, створенню додаткової вартості [2].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Аналіз існуючих визначень та підходів до розуміння поняття «кластер», виокремлення та вивчення його аспектів, властивостей та складових підводять нас до необхідності створення класифікації кластерних утворень. На основі досліджень наукових джерел [2; 8; 12; 13; 14; 15] нами пропонується власна класифікація кластерних об'єднань за такими ознаками (табл. 3) [2].

Таблиця 3

Класифікація кластерів

Класифікаційна ознака	Види кластерів	Характеристика
1	2	3
1. Стадія розвитку	Кластери, які зароджуються	формуються в межах існуючих компанії, що починають територіально об'єднуватись навколо пріоритетного напрямку діяльності кластеру, за умов, коли процеси кооперації тільки починають розвиватися, кластерні ініціативи – зароджуватися
	Кластери, які розвиваються	характеризується появою нових суб'єктів господарювання в межах існуючої групи підприємств та доцільністю налагодження виробничих зв'язків між ними
	Розвинуті	кількість учасників кластеру досягла критичної маси, структура кластеру є сформованою та стабільно функціонуючою
	Адаптивні	змінюють свою структуру, організаційно-правову форму, вид тощо, адаптуючись до змін у зовнішньому середовищі (на ринку, від впливом науково-технічного прогресу тощо)
2. Територіальна обмеженість	Міські (муніципальні)	кластер розташований у межах міста
	Регіональні	межі функціонування кластеру регіон, субрегіон або їх декілька зі спільними межами
	Міжрегіональні	кластер функціонує в межах декількох областей однієї природно-кліматичної зони або за наявності спільних кордонів
	Транскордонні	діяльність кластера поширюється на територію декількох країн
3. Спеціалізація	Промислові (індустріальні)	основною їх є або певна галузь промисловості, або виробництво продукції промислового призначення
	Сервісні	результатом діяльності кластерів є фінансові, торгові, логістичні підприємства, обслуговуючі центри
	Конгломератні	ядром є наукові центри та установи, виходом діяльності яких є нові розробки, інтелектуальні продукти тощо, які знаходять своє застосування насамперед у підприємствах цього кластера
4. Склад і структура	Кластери з чітко виокремленими ядрами	ядро кластера являє собою певне підприємство – центроване ядро; кілька пов'язаних між собою підприємств або дифузне ядро
	Кластери без чітко виокремлених ядер	побудовані за принципом мережі; мережеві кластери, будова яких являє певну сукупність рівноправних підприємств (однорідні)
5. Розвиненість інфраструктури	Латентні	кластерна структура неповна, не розвинута, усічена, процес її формування відбувається повільно
	Потенційні	відбувається постійний та стрімкий розвиток інфраструктури кластера, що приводить до підвищення його міці
	Стабільні	кластерна структура нормально функціонує, не використовуючи при цьому увесь свій потенціал
	Перспективні	кластерна структура ефективна внаслідок реалізації внутрікластерної кооперації, синергійних дій із нарощування конкурентних переваг завдяки інфраструктурному розвитку
6. Потужність	Прогресуючі	потужність кластера збільшується за рахунок збільшення кількості робочих місць
	Стійкі	потужність кластера є незмінною та стабільною внаслідок незначної зміни кількості робочих місць
	Затухаючі	відбувається зменшення кількості робочих місць, що призводить до зменшення потужності кластера

Закінчення табл. 3

1	2	3
7. Інноваційна активність	Енергійні	коли діяльність кластера пов'язана з прискороною розробкою та реалізацією різнобічних власних та запозичених інноваційних продуктів
	Пасивні	коли в основі функціонування кластера домінують поширені технології

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 8; 12; 13; 14; 15].

Наступним кроком нашого дослідження є з'ясування переваг різних видів кластерних утворень. Так, кластерний принцип, на наш погляд, повинен стати раціональним інструментом підвищення регіонального розвитку. Поширення глобалізаційних процесів у світі, які призводять до інтеграції економік та загострення світової конкуренції, зумовлює пошквдження регіоналізації. При цьому концепція кластера являє собою новий спосіб бачення національної та регіональної економіки, який враховує швидкість глобалізаційних змін [2].

Кластерний підхід сприяє підвищенню рівня прозорості та керованості регіональних економічних процесів. У разі успішного функціонування та розвитку кластери стають центрами тяжіння інвестицій, кращих кадрових ресурсів і супутніх послуг. Найбільш ефективним та конкурентоспроможним напрямком розвитку регіону є кооперація, в якій можуть брати участь різні за розміром та формою власності підприємства регіону та яка призводить до створення кластерів. Зазначені структури краще охоплюють важливі внутрішньогалузеві і, особливо, міжгалузеві зв'язки, сприяють поширенню технологій, інформації, маркетингових інновацій та швидше реагують на потреби як замовників, так і споживачів, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності, продуктивності, інноваційної активності та є важливим чинником організації нових видів бізнесу в межах кластера. Підприємства, які є складовими кластера, здебільшого не конкурують безпосередньо між собою, оскільки працюють у міжгалузевих сегментах ринку, мають багато спільних можливостей у нарощуванні конкурентних переваг та мінімізації ризиків. Отже, переваги застосування кластерних структур для їхніх учасників зображена на рисунку.

Крім дослідження теоретичних питань кластерних процесів, особливої уваги, на нашу думку, потребує вивчення існуючих прикладів реалізації кластерного підходу в Україні та виділення їхніх особливостей. Аналіз показує, що застосовувати кластерну модель для розвитку економіки намагаються всі регіони країни: досліджуються перспективні напрями, оцінюються потенціальні можливості, пропонуються заходи, розробляються та затверджуються стратегії, проекти тощо, але конкретних практичних дій дуже мало, а отже, і кількість реально діючих кластерів в Україні є невеликою. До того ж єдиної думки щодо їх чисельності немає, різні дослідники нараховують різну кількість. Так, І. В. Брикова виділяє 18 кластерних утворень за методикою «European Cluster Observatory», яка розроблена Стокгольмською школою економіки [16, с. 50]. У статистичних даних подібна інформація відсутня, оскільки «кластер» не визначено законодавчо й тому більшість кластерних утворень зареєстровано як асоціації або громадські організації, яких за даними Аналізу Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України нараховується 29 [17].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

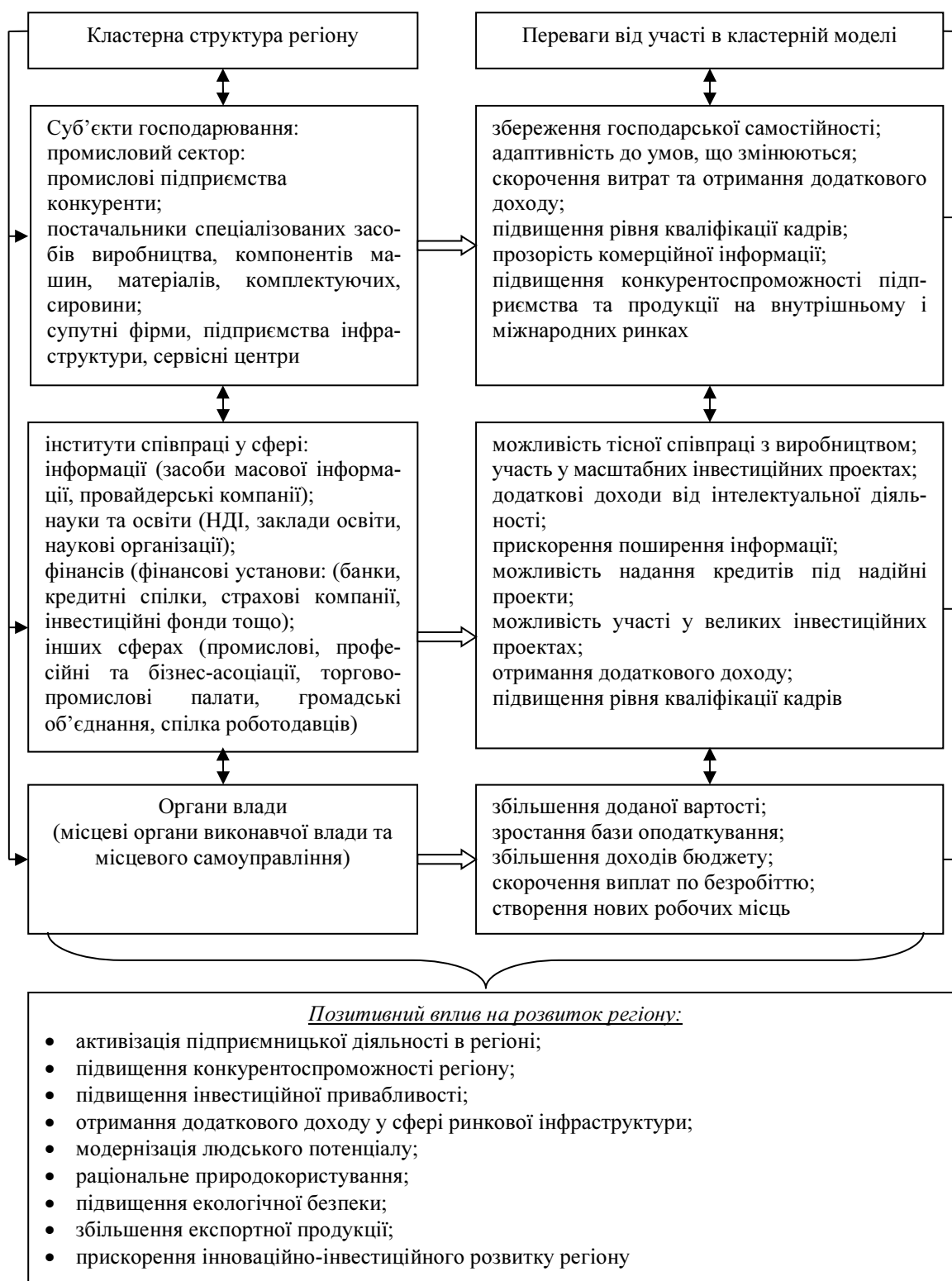

Рис. Переваги реалізації кластерного підходу

У такій ситуації, на нашу думку, виникає інтерес вивчення наявності кластерних структур у регіональному розрізі. Тому нами була зібрана та систематизована інформація та складений перелік кластерів, ідентифікованих та описаних вітчизняними дослідниками, науковцями та експертами у сфері кластеризації, який наведений у табл. 4.

Таблиця 4

Розподіл кластерних структур за регіонами України

Регіон	Найвні кластерні структури
АРК	Туристично-рекреаційний кластер, Харчовий кластер, Кластер рибальства
Вінницька	Переробно-харчовий, Кластер сільського господарства, Будівельний кластер
Волинська	Аграрний, Туристично-рекреаційний, Освітній, Льонувиробництва, Транспорний, Автомобільний, Комбікормовий, Деревообробний
Дніпропетровська	Національний інноваційний кластер «Нові машини», Національний інноваційний кластер «Ракетобудування», Національний інноваційний кластер «Приладобудування» (м. Жовті води), Національний інноваційний кластер «Металургійне машинобудування», Національний інноваційний кластер «Гірниче машинобудування», кластер будівництва
Донецька	Національний інноваційний кластер «Нові технології природокористування» Металургійний та гірничо-шахтний кластер «Донбас»
Житомирська	Лісовий, Туристично-рекреаційний, Каменеобробний
Закарпатська	Транспортно-логістичний, Кластер ліжникарства (виготовлення вовняних домотканих покривал) Закарпаття, Індустріальний парк «Соломоново»
Запорізька	Інноваційний технологічний кластер «АгроБУМ», Національний інноваційний кластер «Новітні силові установки та двигуни», Кластер зеленого туризму, бджільництва «Бджола не знає кордонів», Харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє», Національний інноваційний кластер «сільськогосподарське машинобудування» (м. Мелітополь)
Івано-Франківська	Кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»
Київська	Національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування», Туристичний кластер «Славутич» (м. Славутич)
Кіровоградська	Кластер сільського господарства, машинобудування
Луганська	Луганськлегінвест – (кластер легкої промисловості), Металургійний та гірничо-шахтний кластер «Донбас»
Львівська	Кластер Інформаційних технологій та бізнес-послуг, Національний інноваційний кластер «Біотехнології, Кластер «Вантажопідіймальна техніка»
Миколаївська	Туристичний кластер «Південне туристичне кільце» ГО «Вознесенськ», Кластер суднобудування, Кластер електронної техніки
Одеська	Кластер «Транзитний потенціал України», Кластер органічного землеробства і зеленого сільського туризму, Регіональний кластер малого та середнього бізнесу, Туристично-рекреаційний
Полтавська	Регіональний кластер екологічно чистої продукції, Туристичний кластер (Полтавська регіональна ГО «Обласний туристичний кластер»)
Рівненська	Кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини», Кластер «Агроінновацій»
Сумська	Регіональний кластер екологічно чистої продукції, Будівельний кластер
Тернопільська	«Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля», Кластер сільського туризму «Мальовнича Бережанщина»
Харківська	Національний інноваційний кластер «Нові матеріали», Харківський технопарк «технополіс» – кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер, Туристичний кластер євро регіону «Слобожанщина»
Херсонська	Транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України»
Хмельницька	Швейний, Будівельний, Фруктовий кластер «Подільське яблуко», Туристичний «Екотур» (м. Кам'янець-Подільський), Сільського туризму «Оберіг» (с. Гриців)
Черкаська	Кластер зеленого туризму та ремесл «Силіконова долина українською», транспортний
Чернівецька	«Перший аграрний кластер»
Чернігівська	Кластер водного туризму, ІТ-кластер, Агропромисловий кластер «Пісківський»
м. Київ	Національний інноваційний кластер «Енергетика сталого розвитку», Національний інноваційний кластер «Технології інформаційного суспільства», Національний інноваційний кластер «Інноваційна культура суспільства»
м. Севастополь	Туристично-рекреаційні кластери «Херсонес», «Байдари-тур», Інноваційні кластери «Екоенерго», «Інтелект-ресурс», кластер «Продукти моря», Екологічний кластер «Вторма-кластер», «Водні ресурси», Соціальні ініціативи Севастополя, Інформаційний кластер «Євростандарт UA»

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Отже, дані табл. 4 свідчать про те, що в усіх областях України були здійснені дослідження щодо виявлення та створення кластерних структур через об'єднання підприємств, фірм, компаній, наукових та освітніх закладів, суспільних організацій тощо. Проте, поперше, велика кількість зазначених структур перебуває на стадії ініціативи та розробки або зародження та становлення, що говорить про їхню незрілість та проявляється в концентрації подібних структур в окремих областях країни, а часто і районах та у відсутності міжрегіональних об'єднань. По-друге, збільшення кількості кластерних формувань в Україні з урахуванням регіональної зацікавленості до нового підходу формування економіки є досить повільним, що пов'язано з низкою потенційних складностей, серед яких:

- недостатня інформаційна обізнаність місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також представників бізнесу щодо поняття «кластер», його сутності та переваг, відсутність досвіду з впровадження та реалізації кластерної моделі та погане доведення інформації про позитивні приклади діяльності кластерних об'єднань у межах країни та поза її межами;

- відсутність державної кластерної політики, інституціональних засад та механізмів забезпечення реалізації кластерних процесів, що негативно впливає на системність прийняття рішень у зазначеній сфері та на їхню організацію (зокрема, це стосується визначення пріоритетних напрямків розвитку, розробки методології кластерних ініціатив, фінансової підтримки тощо);

- відсутність у потенційних або реальних учасників кластерної структури досвіду, зокрема й управлінського, з реалізації кластерної моделі;

- низький рівень співпраці та довіри між органами влади та бізнесом;

- слабка ініціатива та участь наукових установ у кластерних об'єднаннях;

- брак спеціалістів з організації та управління кластерними структурами;

- слабка взаємодія між підприємствами регіону; наявність у них різних цілей, унаслідок чого відсутність мотивації до об'єднання в кластер;

- небажання підприємців (потенційних учасників кластера) до об'єднання, до застосування нових підходів та шляхів організації та управління діяльністю підприємства через їх нерозуміння, невіру в дієвість, боязнь нового;

- відсутність системного підходу та гальмування кластерних процесів в окремих регіонах;

- відсутність налагоджених та тісних зв'язків між наукою, освітою та виробництвом;

- слабкий розвиток необхідної для процесів кластеризації виробничої, транспортної, інноваційної інфраструктури.

Вивчення інформації щодо практичного досвіду вітчизняних регіональних кластерних структур дало змогу виділити їхні основні особливості:

- запровадження та поширення в Україні кластерного підходу відбулося і відбувається за активного залучення міжнародних організацій (Агентство США з міжнародного розвитку (USAID та інші), проектів («Підтримка сталого розвитку» – проект ЄС, «Сприйняття економічному розвитку та зайнятості» – українсько-німецький проект, проекти ПРООН тощо), програм та співробітництва;

- перші кластерні ініціативи є результатом співпраці вітчизняних науковців та провідних бізнесових структур за підтримки та поштовху закордонних фахівців;

- започаткування та поширення кластерних утворень почалося з областей із найбільш низьким рівнем економічного та соціального розвитку;

- більшість вітчизняних кластерних структур перебуває на стадії зародження та (або) становлення, тобто їх існування є нетривалим, кількість учасників невелика, зв'язки всередині структури слабкі, а функціонування обмежується областю або, навіть, районом;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- орієнтація більшості кластерів на традиційні галузі промисловості на противагу кластерам європейських країн (спрямування на розвиток інноваційних кластерів у таких галузях, як біофармацевтика, електроніка тощо);

- реалізація кластерної моделі відбувається за відсутності методологічних засад формування та оцінки кластерних структур.

Отже, представлена інформація щодо особливостей вітчизняних кластерних структур повинна бути врахована при подальших практичних кроках реалізації кластерного підходу в регіонах України.

Висновки і пропозиції. У процесі цього дослідження розкрито теоретичні питання регіональних кластерних процесів. Зокрема, з'ясовано різнобічність тлумачення терміна «кластер» у різних наукових сферах його застосування, розглянуто підходи до трактування сутності зазначеної категорії, запропоновано власну класифікацію кластерних об'єднань.

Доведена перспективність реалізації кластерної моделі через розкриття потенційних переваг як для окремих учасників кластерних структур регіону, так і для регіонального розвитку загалом.

Наведений практичний досвід реалізації регіонального кластерного принципу свідчить, що всі регіони України долучилися до кластерних процесів. Проте проведений аналіз показав гальмування зазначеного процесу через певні проблеми, вирішення яких вважаємо нагальною потребою. Представлені особливості вітчизняних кластерних структур показують необхідність встановлення та укріплення взаємодії та зв'язків між учасниками кластера, формування повноцінної структури та налагодження міжрегіональних зв'язків для подолання їх незрілості та успішного функціонування.

Таким чином, саме кластерні структури відкривають широкі можливості для результативного діалогу між державними, науковими, бізнесовими і громадськими колами щодо визначення перспектив та стратегій розвитку як окремих регіонів, так і держави загалом.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: энциклопедический словарь. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. 384 с.
2. Бутко М. П., Самійленко Г. М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах: монографія / під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2012. 372 с.
3. Короткий тлумачний словник з інформатики та інформаційних систем для економістів / уклад. Л. С. Козловська, Н. М. Поліщук. Київ: КНЕУ, 2004. 60 с.
4. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. Київ: КНТ, 2007. 580 с.
5. Портер М. Конкуренция: пер с англ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2003. 496 с.
6. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С.29–33.
7. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.
8. Чевганова В., Брижань І. Кластери та їх економічне значення. *Економіка України*. 2002. № 11. С.35–41.
9. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці. *Перспективні дослідження*. 1999. № 2. С. 3–16.
10. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2008. 244 с.
11. Янг Лоурен Е. Технопарки та кластери фірм. Київ: ПЕРУ. 1996. 121 с.
12. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промышленные кластеры. Полтава: АСМИ. 2005. 270 с.
13. Гоблик В. В. Кластери в рекреаційно-туристичному комплексі Закарпаття: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 232 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

14. Федоренко В. Г., Тугай А. М., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. Концепція кластерної політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. № 11. С. 5–15.
15. Посібник з кластерного розвитку. 2006. 38 с. URL: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
16. Брикова І. В. Механізм реалізації кластерного потенціалу регіонів України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 4. С. 48–56.
17. Буснюк С. В. Фінансовий капітал кластерів: особливості формування та використання: дис. ... канд. екон. наук / Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2015. 229 с.
18. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенка. Запоріжжя: КПУ, 2014. 798 с.
19. Українські кластери. URL: <http://ucluster.org>.
20. Попело О. В. Підприємницькі кластери як інноваційна домінанта модернізації економіки регіону. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 95–105.
21. Кластери в економіці України. URL: <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/klasteri-v-ekonomitsi-ukrajini>.
22. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2011. 502 с.

References

1. Melnyk, L. H. (2005). *Ekonomika i informatsiia: ekonomika informatsii i informatsiia v ekonomike: entsiklopedicheskii slovar [Economics and Information: Economics of Information Information in Economics: Encyclopedic Dictionary]*. Sumy: Unyversytetskaia knyha [in Russian].
2. Butko, M. P., Samiilenko, H. M. (2012). *Klasternyi pidkhid do rozvytku bazovykh haluzei rehionalnoi ekonomiky v suchasnykh umovakh [Cluster approach to the development of basic industries of the regional economy in modern conditions]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Kozlovska, L. S., Polishchuk, N. M. (2004). *Korotkyi tlumachnyi slovnyk z informatyky ta informatsiinykh system dlia ekonomistiv [Brief dictionary of informatics and information systems for economists]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Konoplitskyi, V. A., Filina, H. I. (2007). *Ekonomichnyi slovnyk. Tlumachno-terminolohichnyi [Economic Dictionary. Interpretative-terminological]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Porter, M. (2003) *Konkurentsiia [Competition]*. Moscow: Viliams [in Russian].
6. Voinarenko, M. (2000). Kontsepsiia klasteriv – shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehionalnomu rivni [The concept of clusters is a way to revive production at the regional level]. *Ekonomist – Economist*, 1, 29–33 [in Ukrainian].
7. Sokolenko, S. I. (2004). *Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
8. Chevhanova, V., Bryzhan, I. (2002). Klasteri ta yikh ekonomichne znachennia [Clusters and their economic significance]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 11, 35–41 [in Ukrainian].
9. Prajs, V. (1999). Liudska povedinka: faktor u prykladnii ekonomitsi [Human Behavior: A Factor in Applied Economics]. *Perspektyvni doslidzhennia – Perspective studies*, 2, 3–16 [in Ukrainian].
10. Semenov, H. A., Bohma, O. S. (2008). *Stvorennia klasternykh obiednan v umovakh novoi ekonomiky [Creation of cluster associations in a new economy]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
11. Yanh Louren, E. (1996). *Tekhnoparky ta klasteri firm [Technoparks and clusters of firms]*. Kyiv: PERU [in Ukrainian].
12. Volkova, N. N, Sakhno, T. V. (2005). *Promyshlennye klasteri [Industrial clusters]*. Poltava: ASMY [in Russian].
13. Hoblyk, V. V. (2009). *Klasteri v rekreatsiino-turystychnomu kompleksi Zakarpattia: [Clusters in the recreational and tourist complex of Transcarpathia]*. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
14. Fedorenko, V. H., Tuhai, A. M., Hoiko, A. F., Dzhabeilo, V. B. (2008). Kontsepsiia klasternoi polityky v Ukraini [Concept of cluster policy in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 11, 5–15 [in Ukrainian].
15. *Posibnyk z klasternoho rozvytku [Cluster Development Guide]*. Retrieved from <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.

16. Brykova, I. V. (2012). Mekhanizm realizatsii klasternoho potentsialu rehioniv Ukrainy [Mechanism for realization of cluster potential of regions of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 4, 48–56 [in Ukrainian].
17. Busniuk, S. V. (2015). *Finansovyi kapital klasteriv: osoblyvosti formuvannia ta vykorystannia* [Financial capital of clusters: peculiarities of formation and use]. (Extended abstract of the Candidate's thesis). Lutskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet, Lutsk [in Ukrainian].
18. Liashenko, V. I. (Ed.) (2014). *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy*. [The first stage of modernization of the Ukrainian economy: experience and problems]. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
19. *Ukrainski klasteri* [Ukrainian clusters]. Retrieved from <http://ucluster.org>.
20. Popelo, O. V. (2014). Pidpriemnytski klasteri yak innovatsiina dominanta modernizatsii ekonomiky rehionu [Entrepreneurial clusters as an innovative dominant in the modernization of the region's economy]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 2, 95–105 [in Ukrainian].
21. *Klasteri v ekonomitsi Ukrainy* [Clusters in the economy of Ukraine]. Retrieved from <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/klasteri-v-ekonomitsi-ukrajini>.
22. Voinarenko, M. P. (2011). *Klasteri v instytutsiinii ekonomitsi* [Clusters in the institutional economy]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойленко Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samiilenko Galyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>

ResearcherID: V-9327-2018